

Intence, konvence, význam

Petr Koťátko

Minulé číslo Aluze přineslo kritickou úvahu Petra Stojana nad mojí knihou *Interpretace a subjektivita* (Filosofia, Praha 2006, dále jen *IAS*). Jde o promyšlený, argumentativní text založený na důkladné analýze, na solidní znalosti terénu a na vyhraněných postojích, které respektuji a z větší části nesdílím. Z tónu recenze je koneckonců zřejmé, že bych autora zklamal, kdybych mu dal rovnou za pravdu ve všech bodech.

/1/ Jedna z klíčových otázek knihy zní: jak dochází k tomu (co všechno se podílí na tom), že jsme v konkrétních komunikativních aktech schopni vyjadřovat určité propoziční obsahy s určitou výpovědní silou (například tvrdit, že prší)? Fenomény jako reference, predikace, význam věty, konvence, které ho fixují, komunikativní intence a strategie mluvčího i adresáta mě zajímají primárně jako faktory podílející se na konstituci významů promluv. Na rozdíl od P. Stojana to nechápu tak, že otázka po významu promluvy nastupuje "namísto" otázky po významu výrazu, a právě tak mi otázka po významu promluvy nesplývá s otázkami typu "Co míní mluvčí, když do komunikace uvede ty a ty zvuky?" (a s dalšími otázkami, které P. Stojan uvádí na s. 123). Problém významu výrazů (jako typů) je pro mě aktuální ve stejné míře a ve stejném ohledu jako problém komunikativních intencí: oba vstupují do hry ve chvíli, kdy se začneme zabývat determinací významů promluv (viz níže bod /3/).

Nic nám samozřejmě nebrání začít pojmem významu věty a pojmem jazyka jako

souboru přiřazení významů větám. Můžeme například, po vzoru Davida Lewis, uvažovat o jazyku jako o funkci z vět do propozic (chápaných opět jako funkce, tentokrát z možných světů do pravdivostních hodnot). Stojíme pak před otázkou, za jakých podmínek jsme oprávněni říci, že jazykem reálně užívaným společenstvím S je právě funkce F (a v rámci toho, že věta V znamená v S , že p). Lewis odpovídá, že k tomu dochází tehdy, když je F zakotvena v S souborem jistých pravidelností v komunikativním chování (konkrétně: v užívání vět s jistými intencemi a ve způsobu, jakým utváříme svá přesvědčení na základě promluv jiných lidí) a tyto pravidelnosti jsou konvenčně fixovány. Podle Lewisovy definice konvence to znamená: fixovány souborem sdílených přesvědčení, očekávání a preferencí členů S (jak jsou specifikovány v definici). Přestože jsme tedy spolu s Lewisem začali pojmem významu věty, jakmile se rozhodneme mluvit o tom, co věta znamená v jazyce nějakého společenství (například v češtině), musíme jako primární danost předpokládat jisté vztahy, které se ustálily v reálné komunikativní praxi, to jest na úrovni promluv a jejich interpretace.

Právě tak Davidsonův projekt (v němž pojem konvence nehraje žádnou roli) nám dává možnost začít pojmem jazyka jako abstraktního útvaru, tentokrát identifikovaného pomocí formální teorie významu budované na půdorysu Tarského teorie pravdy. Podobně jako u Lewis, pak stojíme před otázkou, za jakých podmínek platí, že teorie T identifikuje jazyk společenství S ,

případně idiolekt konkrétního mluvčího (tato otázka se široce diskutovala pod titulem "actual language relation"). Davidsonova odpověď spočívá v zahrnutí *T* do širšího *interpretačního* projektu, v jehož rámci sladujeme své psychologické hypotézy (o postojích členů *S*) a sémantické hypotézy (o významech jejich promluv). Na této fundamentálnější úrovni vystupuje do popředí primárnost významu promluvy vůči významu věty, kterou Davidson výslovně zdůraznil na mnoha místech (více o tom níže, v závěru bodu /3/).

Můžeme se rozhodnout zůstat na úrovni jazyka jako abstraktního útvaru a zabývat se (dejme tomu) způsoby, jakými mohou různé gramatiky (v Lewisově smyslu) generovat funkce z vět do proposic, nebo se zaměřit na principy výstavby formální teorie významu a la Tarski: před námi je pak náročná a užitečná práce na poli logické analýzy. Jako filosofové jazyka ale nemůžeme rezignovat na otázky typu: za jakých podmínek znamená věta *V* v jazyce společenství *S* (případně v idiolektu osoby *O*), že *p*?; a co všechno vstupuje do determinace významů promluv? Ať už se při hledání odpovědi vydáme lewisovskou cestou (přes pojem konvence) nebo davidsonovskou cestou (zahrnutím teorie významu do teorie interpretace), neobejdeme se bez psychologických pojmů. Neměli bychom přehlédnout zejména Lewisovo psychologické vymezení pojmu konvence (totéž platí pro Griceovu a Schifferovu alternativu k Lewisově definici). Mimo jiné z něj plyne, že konvencionalismus v teorii významu neimplikuje antipsychologismus: spor intencionalismu a konvencionalismu se týká role konvencí a aktuálních intencí mluvčích (resp. našich hypotéz o nich) v determinaci významů promluv (viz níže bod /3/).

/2/ Pokud jde o mě, přijal jsem Lewisovo *obecné pojetí konvence* jako pravidelnosti zakotvené v komunikativním společenství jistým souborem sdílených postojů (specifikovaných v Lewisově definici), odmítl jsem jeho vymezení toho typu pravidelnosti, který je fixován *jazykovými konvencemi*, a kritizoval jsem obecný obraz jazyka, který je s tím spojen; poukázal jsem také na to, že konvenčně fixovaná *pravidelnost*, jejíž nenormativní povahu Lewis programově zdůrazňuje, nabývá hladce *normativní síly* (viz moji knihu *Význam a komunikace*, Filosofie, Praha 1998; dále jen *VaK*). To je jen malé upřesnění ke

Stojanově shrnující formulaci, že jsem se „přihlásil k lewisovskému pojetí vzniku jazykových konvencí“ (s. 123).

/3/ Stojanův komentář ke sporu rigidního *konvencionalismu* a radikálního *intencionalismu* sdílím jen zčásti. V mém pojetí jde o to, je-li význam promluvy dán aplikací konvenčně fixovaných pravidel na promluvu a její kontext, nebo je-li výsledkem souladu komunikativní intence mluvčího a adresátovy interpretace (jenž může a nemusí být nastolen konvenční cestou).

V této konfrontaci nepřipisuji konvencionalistům názor, že „význam jazykového prvku je dán pravidly systému jazyka asi tak, jako je význam (funkce) herního kamene dán pravidly hry“ (jak to čtu v recenzi na s. 126). *Takto* vedená analogie s hrou by nemohla sloužit k charakteristice konvencionalismu už proto, že je dobře slučitelná i s radikálním intencionalismem. Spor se netýká determinace významů výrazů jako typů (to je věc teorie konvence: viz poznámky o Lewisově intencionalní definici konvence v bodě /1/), ale výhradně významů promluv.

Rigidní konvencionalismus mi v tomto sporu nevychází jako „odpudivý“ (jak to vnímá P. Stojan, srov. s. 124): mimo jiné ho představuji jako pozici, která přináší vlastní pohled na étos komunikace a vlastní pojetí respektu k mluvčímu. Především ale postihuje fungování jazyka v silně institucionalizovaných sférách diskurzu: v těch, v nichž se vyhláší zákony, podepisují smlouvy, vynášejí verdikty, uzavírají manželství, vydávají vojenské rozkazy atd. Zobecňovat vlastnosti tohoto typu diskurzu mimo jeho rámec je teoretická chyba (to bylo základem Strawsonovy kritiky Austina); a představa, že by veškerá komunikace, včetně privátní konverzace, přešla do této sféry, je... tady bych teprve sáhnul po přívlastku, který mi nabízí P. Stojan. Alternativou není „libovůle, kterou nastoluje intencionalismus a která vede k tomu, že jakákoli promluva může znamenat cokoli v závislosti na tom, co jí aktuálně míní mluvčí“ (jak to podává recenzent na s. 124). V griceovské intencionalní sémantice zakládá význam promluvy teprve koincidence toho, co jí míní mluvčí („speaker's meaning“, resp. „utterer's meaning“), s tím, co promluvě přiřazují jazykové konvence (jazyková konvence je definována na jistém stupni výstavby intencionalní sémantiky a hraje v ní neeliminovatelnou

roli). V Davidsonově individualistickém pojetí je zase význam promluvy konstituován shodou komunikativní intence mluvčího a adresátovy interpretace (a konvenci zde nepřipadá žádná role, která by mohla zajímat teorii významu). Samotná schopnost mluvčího mluvit něco promluvou je v obou případech rigidně omezena požadavkem interpretovatelnosti: zamýšlet komunikovat užitím věty *V*, že *p*, a nepředpokládat, že adresát bude schopen připsat užití *V* za daných okolností právě tento význam, by bylo intencionálně inkonzistentní. Na rozdíl od Stojana zde vidím striktní limity a ani náznak „libovůle“.

Ani v případech, kdy se konvenční význam věty beze zbytku promítá do významu promluvy (v níž je věta užitá), nemusí být význam promluvy (vyjádřená propozice a výpovědní síla) kompletně určen významem věty. Význam kontextově závislých prvků věty vymezuje prázdná místa, která musí zaplnit kontext promluvy. Tomuto fenoménu, zejména roli indexických výrazů, jsem v *laS* věnoval velmi mnoho místa (viz *laS*, Rejstřík, heslo *indexy*, s. 502): to mi příliš neladí se Stojanovou poznámkou, že u mě nenachází vymezení kontextově závislých a nezávislých složek významu (s. 128).

/4/ Recenzent mi připisuje názor, že můžeme *porozumět* promluvě, aniž bychom *identifikovali její význam* (s. 125). Tato možnost jistě stojí za zvážení, nicméně v *laS* (kap. B.I) je to přesně obráceně. Vycházím z toho, že identifikace významu promluvy je *nutnou* podmínkou porozumění: otázka zní, jaké podmínky musí splňovat tato identifikace (kromě toho, že jednoznačně určuje propoziční obsah a výpovědní sílu), aby byla také *dostačující* pro porozumění. Například deskripce „význam poslední Mariiny promluvy před odjezdem“ jednoznačně identifikuje (za příhodných okolností) určitý propoziční obsah a výpovědní sílu – ale způsobem, který je pro porozumění v běžných kontextech bezcenný. To neznamená, že deskriptivní identifikace významu promluvy nebo jeho složek je ve všech případech stejně prázdná. Abych porozuměl konverzaci obsahující singulární věty se jménem „Jan Novák“, musím identifikovat referenční funkci jména: k tomu ale často nemám k dispozici nic jiného než metajazykovou parafrázi typu „osoba, k níž tento mluvčí aktuálně referuje jménem ‚Jan Novák‘“. Podobně v případě obecného termínu „ležák“ jsem odkázán na pa-

rafrázi „druh piva, který experti označují jako ležák“ – nic obsažnějšího k dispozici nemám (mluvím za sebe). V *laS* (kap. B.I) jsem poukázal na to, že v závislosti na povaze komunikativního či kognitivního úkolu, který aktuálně řešíme, taková deskripce jednou je a jindy není dostačujícím základem porozumění. Jinými slovy, nevidím prostor pro univerzální kritéria vyčleňující (nezávisle na komunikativním a kognitivním kontextu) způsoby identifikace významu, které jsou nutné a současně dostačující pro porozumění. Způsob identifikace významu promluvy mi musí umožnit adekvátně přizpůsobit promluvě své (komunikativní i mimokomunikativní) jednání: nic určitějšího se tu zřejmě říci nedá. Je to analogické „neformálnímu“ vyústění diskuzí o kritériích adekvátnosti davidsonovské teorie významu (srov. výše bod /1/). Nestačí říci, že teorie je adekvátní vzhledem k jazyku *L* (užívanému společenstvím *S*), pokud generuje pravdivé teoremy pro všechny věty *L*. Teoremy generované takovou teorií mohou být přes svou pravdivost sémanticky neadekvátní, a tedy neinterpretativní, tak jako identifikace významu promluvy může být přes svou jednoznačnost bezcenná pro porozumění. K předchozí podmínce musí přistoupit další, běžně formulovaná (zhruba) takto: teoremy a naše psychologické hypotézy o postojích příslušníků *S* do sebe musí zapadat způsobem, v jehož světle bude komplexní (jazykové i mimojazykové) chování příslušníků *S* dávat smysl jako koherentní jednání racionálních bytostí. Tuto podmínku nelze nahradit žádnou formální restrikcí uvalenou na výstavbu teorie: to je jeden z výsledků diskuzí o Davidsonově programu.

Na Stojanově interpretaci mých úvah o vztahu mezi identifikací významu promluvy a porozuměním je založena jeho polemická otázka ze s. 127: chápu-li ji správně, pak po mém vysvětlení odpadá.

/5/ Identifikace významu nebo jeho složek pomocí deskriptivní parafráze tedy za jistých okolností nemusí stačit k porozumění: snažím se ale ukázat (v *laS*, kap. B), že to není dáno omezenou *identifikační silou deskripcí* (v porovnání s jinými prostředky identifikace). Identifikačnímu potenciálu deskripcí věnuji v knize tolik místa proto, že na něm závisí specifická verze internalismu, k níž se hlásím. Vnější determinanty obsahu myšlenkových a komunikativních aktů (na něž poukazují ex-

ternalisté) může subjekt sám zahrnout do artikulace těchto aktů prostřednictvím jejich deskriptivní identifikace. Z komentáře P. Stojana (na s. 125) usuzuji, že ho má obhajoba identifikační (a v souvislosti s tím i referenční) role deskripcí proti známým, méně známým i potenciálním námitkám nepřesvědčila: poukazuje na „řadu problémů“ a odvolává se na polemickou stať Mariána Zouhara („Externalistická výzva P. Koťátkovi“, *Filosofický časopis* 55, 2007, č. 2, s. 247-259). Netroufám si odhadnout, zda ho alespoň v některých bodech uspokojila moje odpověď na Zouharovy námitky („Internalismus, realismus a deskriptivní identifikace: odpověď Mariánu Zouharovi“, *Filosofický časopis* 55, 2007, č. 4, s. 577-590).

16/ S diskuzí o referenční funkci deskripcí souvisí Stojanova poznámka, že si není jist, zda dost dobře rozumí „Koťátkovu obratu ‚pravdivostní podmínky promluvy‘“. Na to nedokážu odpovědět jinak než truismem, že *pravdivostní podmínky promluvy* jsou podmínky, jejichž splnění je dostačující a nutné pro pravdivost promluvy. Užije-li mluvčí *M* v čase t_1 větu „Já mám hlad“ (dále jen V_1), je jeho promluva pravdivá právě tehdy, když *M* má v t_1 hlad. Zkuste vymezit pravdivostní podmínky V_1 a neodkazovat při tom přímo nebo skrytě k jejímu fungování v (reálných či možných) promluvách. Musíte nějak reflektovat fakt, že vyjádřená propozice závisí na tom, kdo aktuálně užívá V_1 , a na čase, v němž k tomu dochází (na čase promluvy): nemůžete ignorovat konvenční funkci gramatické první osoby a slovesného přítomného času. Věta V_1 (jako typ) se svým konvenčním významem evidentně nevymezuje úplnou propozici (a tedy útvar s kompletními pravdivostními podmínkami). K tomu dochází až při jejím vztahení ke kontextu užití: na to poukázal Gottlob Frege a po něm mnozí další, mimo jiné David Kaplan (v jeho terminologii: k „sentence character“ musí přistoupit kontext, abychom dostali úplný „content“) nebo Donald Davidson (který to ve své teorii významu à la Tarski promítl do struktury teorému). Přiřadíme-li větě V_1 kompletní propozici na základě jejího konvenčního významu plus fixace mluvčího a času promluvy, můžeme ji pořad ještě pravdivostně ohodnocovat vzhledem k různým možným světům. Při posuzování jejího reálného komunikativního užití nás bude samozřejmě zajímat výhradně její pravdivost v aktuálním světě (nestačí říci ve

světě, kde je užitá, jak rozumím Stojanově formulaci na s. 127, připustíme-li, že V_1 je současně užitá v různých možných světech). Stejně úvahy se vztahují na Stojanův příklad „Nejkrásnější dívka na světě je Češka“ (dále V_2), s tím, že odpadne relativizace k mluvčímu, ale zůstane relativizace k času. V každém případě stále platí, že konvenční význam V_2 jako typu, bez zřetele k času užití (a tedy k reálným či možným promluvám), nestačí k vymezení pravdivostních podmínek.

Základní problém diskuzí o referenční funkci deskripcí vidím trochu jinak než P. Stojan (s. 127). Z mého hlediska otázka zní: vyjadřujeme užitím V_2 (nebo jiné věty s deskripcí) konjunkci tří obecných propozic (à la Russell) nebo singulární propozici (za vhodných podmínek – viz Strawsonovu kritiku Russella) nebo je možná syntéza obou pozic (například ta, kterou navrhuji já v *laS*, s. 116n)? To je otázka o významu věty jako typu (a v rámci toho o významu deskriptivního výrazu jako typu), *to jest* o schopnosti věty vyjadřovat propozice, *to jest* o jejím fungování v promluvách: identifikovat význam věty pro mě neznamená nic jiného než vyložit její komunikativní potenciál.

Když mluvím (polemicky) o možnosti chápat referenční fungování deskripcí jako čistě pragmatický fenomén, mám na mysli pokusy situovat tuto referenci do sféry nepřímých významů typu griceovských implikatur: v *laS* kritizuji Nealův pokus tohoto druhu a oceňuji jeho pozdější odklon od této strategie. Přiznám se, že do této speciální (a do značné míry technické) souvislosti mi příliš nezapadají Stojanova programová slova o „udržení logické sémantiky jako seriózní vědy“ (s. 127). Osobně dávám přednost diskuzi o přednostech a nedostatcích konkrétních řešení: míra serióznosti bude záviset na poctivosti a důkladnosti našich argumentů.

17/ S většinou toho, co P. Stojan říká o mé pozici ve sporu *internalistů* a *externalistů*, se mohu ztotožnit; rád bych jen zdůraznil, že mým cílem není nalézt co nejúčinnější strategii pro vyvrácení externalismu. Externalisté ukázali, jak rozmanité jsou způsoby, jimiž vnější vztahy, v nichž se nachází myslící a komunikující subjekt, vstupují do vymezení obsahů jeho myšlenkových a komunikativních aktů. Jinými slovy, jak mnohostranně jsou myšlení a komunikace zakotveny ve svém fyzickém a společenském prostředí. Jako *realista*

v tom vidím jeden z nejcennějších výsledků filozofických diskuzí druhé poloviny minulého století, který nesmí být promarněn. O to radikálnější je úkol, s nímž jsem konfrontován jako *individualista*: vymezit a obhájit tvář v tvář vnějším determinantům myšlenkových a komunikativních aktů místo pro subjekt jako zdroj artikulace těchto aktů. P. Stojan poznamenává, že ani on nevidí alternativu vůči realismu, ale nepřijímá závěry, které z něj vyvozují (s. 126). Jako příklad uvádí moji „obhajobu užívání intencionálních pojmů v sémantice“ (tu sice spojuji se svým realistickým postojem, ale uvádím pro ni nezávislé argumenty, viz *laS*, kap. A.II) a mé „závěry o užitečnosti pojmu jazykového systému“ (tady se svým kritikem ztrácím kontakt: obecně k tomu mohu říci jen to, že o užitečnosti tohoto pojmu nemám nejmenších pochyb). Klíčový závěr, který vyvozují ze své realistické pozice, jsem vyslovil před chvílí: jako realista (reflektující mimo jiné výsledky externalistických argumentů) stojím při obhajobě subjektivity před radikálním problémem, který by zmizel, kdybych svůj realismus nahradil tezí o světě jako myšlenkovém nebo jazykovém konstruktu. Tato snadná cesta je mi bohužel uzavřena.

/8/ Internalizace mechanismu referenčního fungování *vlastních jmen*, jak ho popisuje Kripkeho „kauzální teorie“, je analogicky jako v jiných případech založena na deskriptivní identifikaci tohoto mechanismu (srov. výše bod /5/). Principiálně vzato to nijak nezávisí na úloze, jaká v kripkeovském mechanismu náleží intenci, s níž se do něj zapojují jednotliví mluvčí (dále /). Zároveň se ale snažím ukázat, že deskriptivistická parafráze není jen internalistický manévr vnější vůči Kripkeho teorii: dovede nás k ní i jistá (podle mě zcela přirozená) explikace obsahu / . Ke stejnému výsledku dospějeme, vyjde-li z Kripkeho (intencionálního) vymezení pojmu sémantického referentu. V každém případě, subjekt, který má k dispozici deskriptivní identifikaci kripkeovského mechanismu referenčního fungování jména, se může na tento mechanismus vědomě spoléhat, a tak ho angažovat v artikulaci svých myšlenkových a komunikativních aktů. Na externí, sociálně-historické povaze mechanismu se tím nic nemění: internalista jen trvá na tom, že podstatnou složkou fungování mechanismu je jeho subjektivní reflexe. Slovy Briana Loara, kauzální teorie tak „nabývá sebevě-

domí“. P. Stojan proti tomu namítá, že „pak už to těžko bude kauzální teorie, neboť vědomí (natož sebevědomí) je pojem kauzálně dosti těžko vysvětlitelný“ (s. 128). Smysl této námitky mi uniká: Kripkeho teorie přes svůj (více či méně výstižný) název neimplikuje, že všechny parametry referenčního fungování jména musí být vysvětlitelné na kauzální bázi. Kdyby to implikovala, P. Stojan by ji musel odmítnout, pokud se jeho poznámka vztahuje i na intence: ty jsou (jak jsme před chvílí viděli) pro Kripka podstatnou součástí mechanismu.

Na rozdíl od P. Stojana si nemyslím, že „externalistické teorie nám nabízejí alespoň možnost (třeba i kauzálního) výkladu toho, jak dospíváme k jazyku pouze v externích vztazích, v nichž se běžně nacházíme“ (s. 128). O intencionální složce Kripkeho teorie jmen jsme právě mluvili, Putnamův esencialistický externalismus vychází z jisté hypotézy o předpokladech a aspiracích, které spojujeme s výrazy typu „voda“ (srov. *laS*, s. 169 n.), Burge váže svou sociálně externalistickou konstrukci propozičních obsahů na subjektivní podmínky (*laS*, s. 189), Davidsonovi jeho důsledný externalismus nebrání konstatovat, že „význam jakéhokoli druhu spočívá v poslední instanci na intenci“ (*laS*, s. 58). Nejsem si vědom žádného externalistického projektu, který by nabízel možnost, o níž mluví P. Stojan: pokud jsem tedy něco podstatného nepřehlédl, internalismus nám (v této věci) neuzavírá cestu otevřenou externalisty. Právě tak nenařazuje žádný dodatečný problém tím, že fungování jmen spojuje s pojmovým aparátem deskriptivní identifikace. P. Stojan z toho vyvozuje, že (jako internalisté) „musíme u uživatele jména předpokládat alespoň nějaké jazykové prostředky, jimiž tuto konceptuální složku může explikovat ve formě příslušné deskripce“ (s. 128). I kdyby tomu tak bylo (důvod mé rezervovanosti k úvahám tohoto druhu viz v *laS*, s. 70n., pozn. 27), neviděl bych v tom problém: jazyk je holistický minimálně do té míry, že fungování jmen předpokládá fungování predikátů, to nemá se sporem externalistů a internalistů co dělat.

/9/ Na rozdíl od recenzenta (s. 128) se nedomnívám, že pragmatické založení teorie významu nějak komplikuje vymezení *jazykové stránky* komunikace. Pokud jde o komunikaci samu, má pragmaticky zaměřený teoretik stejně jako každý jiný

k dispozici relativně ostré (pro někoho možná nepříjemně reduktivní) vymezení: tvoří ji akty, v nichž se vyjadřují určité propoziční obsahy s určitou výpovědní silou, a interpretace takových aktů. Otázka, jakou roli hraje v determinaci propozičních obsahů a výpovědní síly (to jest v determinaci významů promluv) předem sdílený jazyk, je předmětem diskuze mezi intencionalisty a konvencionalisty a nemyslím, že by je jejich pozice vybavovala rozdílnými předpoklady pro odlišení jazykových prvků komunikace od mimojazykových (připomínám, že nejvlivnější definice jazykové konvence má intencionální základ, viz výše bod /1/). Koneckonců pro ty, kdo přijímají Quinovu tezi o nevyčlenitelnosti významu („inextricability of meaning“), tj. tvrzení o neoddělitelnosti významu od mimosémantických (věcných) znalostí, které uplatňujeme v komunikaci, není snaha o ostré oddělení jazykové a mimojazykové stránky komunikace příliš perspektivní teoretický projekt.

Pokud jde o mě, vyjádřil jsem v *laS* (a předtím ve *VaK*) názor, že teorie významu by měla reflektovat rozmanitost typů diskurzu a připustit pro ně různé principy determinace významů promluv (lišící se tím, jakou roli v nich hrají jazykové konvence a jakou hypotézy o komunikativních intencích mluvčích). Navrhl jsem pojem významu promluvy, který je slučitelný s touto pluralitou: význam promluvy chápu jako soubor jejích normativních důsledků (obecně vymezených v definicích jednotlivých typů mluvních aktů). Rozmanitost principů determinace významů promluv nezasahuje nijak bezprostředně významy výrazů (jak to interpretuje P. Stojan na s. 128): spočívá mimo jiné v pluralitě způsobů, jakými se významy výrazů (vystupující v této roli jako relativně fixní) promítají do významů promluv. Davidson trval na

tom, že konvenčně fixované, předem sdílené významy nejsou podstatnou podmínkou komunikace (chápu-li P. Stojana správně, na s. 128 připisuje Davidsonovi přesně opačné stanovisko). Já jsem proti tomu hájil názor, že v tomto ohledu je třeba rozlišovat typy diskurzu. Moje obhajoba role konvenčního významu byla tak tvrdošíjná, až mi Davidson připsal přesvědčení, že konvence určují významy promluv se stejnou rigiditou, s jakou trestní právo klasifikuje různé druhy jednání: nebo, jak napsal, bych si přinejmenším přál, aby tomu tak bylo. Jeden z Davidsonových žáků mi zase (privátně) vysvětlil můj respekt ke konvencím smutným faktem, že jsem většinu života strávil v totalitě. Kdybych se na to chtěl podívat z pozitivní stránky, řekl bych, že tyto komentáře plus Stojanova kritika z přesně opačného směru možná naznačují, že se přece jen snažím o vyvážené stanovisko.

/10/ Původně jsem předpokládal, že mé pojetí významu promluvy jako souboru jejích *normativních důsledků* uvaluje na možné způsoby determinace významů promluv jedno zásadní omezení: normativní důsledky promluvy mohou být nastoleny jen působením nějakého principu s normativní silou. V *laS* konstatuji, že tento předpoklad nejsem schopen odůvodnit, a argument, který na něm byl založen (ve *VaK*), je pro mě proto nadále nepoužitelný. To je, řekl bych, docela otevřená hra se čtenářem a P. Stojan se mi rozhodl připomenout, že něco takového se u nás nevyplácí: naznačil možnost, že můj dřívější argument se mi „zde pouze nehodí“ (s. 126). Principiálně vzato, argument, v němž jsme odkryli slabé místo, by se neměl hodit nikomu: abych si nezkazil celkově příznivý dojem ze Stojanova textu, budu to chápat tak, že jeho poznámka mířila k této obecné pravdě.